

ارزیابی کارایی بیرونی فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم بر اساس شاخص‌های وضعیت اشتغال و ادامه تحصیل

رضا جعفری هرندی*

چکیده

این پژوهش با هدف ارزیابی کارایی بیرونی دانشگاه قم بر اساس دو شاخص وضعیت اشتغال و ادامه تحصیل انجام گرفت. روش پژوهش، توصیفی از نوع پیگیری و رویکرد آن کاربردی است. جامعه پژوهش فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ به تعداد ۳۰۵۶ نفر بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب با حجم طبقات، ۲۴۹ نفر از آنها به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسشنامه محقق‌ساخته بود که روایی ابزار پیش از اجرا مورد تأیید متخصصان قرار گرفته است. پایایی ابزار نیز به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۹ برآورد شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون مجذور کای استفاده شد. نتایج پژوهش نشان داد که نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم ۲۵/۳ درصد و نرخ اشتغال پسران به‌طور معنی‌دار بیشتر از دختران است ($P < ۰/۰۱$). نرخ اشتغال مرتبط فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم حدود ۷۰ درصد است. نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم در مراکز آموزش عالی حدود ۸۰ درصد است. نرخ پذیرش در دوره کارشناسی ارشد ۹۰ درصد و در دوره دکتری ۱۰ درصد است. بین نرخ‌های ذکر شده با دانشکده و جنس در بقیه موارد ارتباط معنی‌دار وجود ندارد ($P > ۰/۰۵$). در مجموع هرچند نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان و نرخ ادامه تحصیل وضعیت مناسبی داشت اما نرخ اشتغال وضعیت مناسبی ندارد و کارایی بیرونی مطلوب نیست. اتخاذ تصمیم‌های مناسب همچون بازنگری در رشته‌ها و غنی‌سازی آنها و بازنگری در جذب رشته‌های مختلف به‌منظور کاهش بیکاری ضروری است.

واژگان کلیدی: کارایی بیرونی، فارغ‌التحصیل، دانشگاه قم، وضعیت اشتغال، ادامه تحصیل

* دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول):

(rjafarih@gmail.com)

مقدمه

نظام آموزشی دارای کارکردهای مختلفی همچون افزایش سطح علم و دانش، حفظ و انتقال میراث فرهنگی، آماده کردن برای ایفای نقش‌های مختلف در جامعه، است (علاقه‌بند، ۱۳۹۲). همچنین نظام آموزشی، نقش مهمی در آماده‌سازی و توزیع افراد در جایگاه مناسبشان بر عهده دارد (جعفری هرندی، ۱۳۸۲). نظام آموزشی همچنین نقش مهمی در رشد اقتصادی جوامع دارد. چون از یک سو، موجب شکوفایی استعدادها و افزایش توانایی‌ها و در نتیجه ارتقای سطح درآمد می‌شود و از سوی دیگر، سبب می‌شود که افراد تحصیل کرده تولید و سرانه ناخالص ملی را افزایش دهند (عمادزاده، ۱۳۹۲).

هم‌زمان با پیچیدگی جوامع، اهمیت کارکرد «آماده کردن فراگیران برای ایفای نقش‌های مختلف در جامعه» افزایش یافته، به طوری که نظام‌های آموزشی برای پیوند مدرسه‌ها با سایر خرده‌نظام‌های جامعه، گام‌های مهمی برداشته‌اند. در این رابطه، کاهش فاصله میان دو نظام آموزشی و اقتصادی، مرتبط کردن نظام آموزشی با دنیای کار و بهبود وضعیت اشتغال از هدف‌های مهم نظام‌های آموزشی و تغییرات ساختاری آن است (محسن‌پور، ۱۳۹۰).

وضعیت اشتغال و دستیابی افراد به شغل دلخواه از اصلی‌ترین نیازهای هر جامعه محسوب می‌شود. بیکاری یک پدیده مخرب اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که رفع آن از دغدغه‌های اصلی برنامه‌ریزان بوده است (صیدایی، بهاری و زارعی، ۱۳۹۰). بیکاری، پدیده‌ای است که در سال‌های اخیر ابعاد تازه‌ای پیدا کرده است. در گذشته معتقد بودند که نرخ بیکاری با ارتقای سطح آموزش کاهش می‌یابد اما این دیدگاه، امروزه با افزایش تعداد بیکاران آموزش دیده در آموزش عالی، تغییر کرده است (ملک‌پور و محمدی، ۱۳۹۲). هرچند دولت‌ها برای کاهش نرخ بیکاری راهکارهای مختلفی مثل آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و ایجاد مشاغل جدید با حمایت مالی دولت را طراحی کرده‌اند، اما تجربه نشان داده که اینها تأثیر چندانی روی حل مشکل نداشته‌اند (بونه، صدریه و اورس؛ ۲۰۰۴).

1. Boone, Sadrieh & Ours

برخی متخصصان بر نقش محوری دانشگاه‌ها در اشتغال تأکید دارند (ایوز، والاسیچ و واتسون^۱، ۲۰۰۲). تحصیلات دانشگاهی از نظر روانی، اجتماعی و فرهنگی دارای اهمیت و ارزش است اما تعداد زیادی از داوطلبان به امید اشتغال وارد دانشگاه‌ها می‌شوند و انتظار دارند پس از فراغت از تحصیل، شاغل شوند (احمدی، مختاری و حسین‌نژاد، ۱۳۹۴). همچنین نظر به اینکه، نیروی انسانی متخصص از عوامل اساسی توسعه در هر کشور است (تودارو، ۱۳۷۵)، انتظار کسب اشتغال پس از فارغ‌التحصیلی دانشگاه، طبیعی است. به نظر حسینی‌نسب (۱۳۷۱) فردی که چندین سال از پربارترین دوران عمر خود را صرف تحصیل می‌کند، امیدوار است که در پایان تحصیلات یا جذب بازار کار شود یا بتواند تحصیل خود را ادامه دهد. اما کمتر جامعه‌ای توانسته است راه اصولی و دقیقی برای به کار گماردن فارغ‌التحصیلان خود پیدا کند.

در ایران، رشد ظرفیت و پذیرش دانشگاه‌ها، باعث افزایش بسیار زیاد تعداد فارغ‌التحصیلان شده است (بختیاری، ۱۳۸۵). در مقابل، ناتوانی ساختارهای موجود در کشور برای تأمین فرصت‌های شغلی، باعث ایجاد انبوهی از فارغ‌التحصیلان بیکار شده است. بررسی و تحلیل توسعه کمی انواع دانشگاه‌ها در چند دهه اخیر نشان از وجود اشکالات مختلفی دارد که ریشه در سیاست‌ها و رویکردهای حاکم بر نظام آموزش عالی کشور، واقع‌بینانه نبودن برنامه‌ها و بی‌توجهی به اصول برنامه‌ریزی برای دوره‌ها و رشته‌های دانشگاهی دارد (پاردیا و ملکی، ۱۳۸۵). روندهای کشور نشان از نبود توازن بین آموزش‌های دانشگاهی و کسب اشتغال و نیز ناتوانایی بازار کار در جذب فارغ‌التحصیلان دارد و در نتیجه هر سال تعدادی از فارغ‌التحصیلان به صف بیکاران افزوده می‌شوند. سهم بیکاران دارای تحصیلات دانشگاهی در سال ۱۳۸۰ حدود ۱۰/۳ درصد بوده که این رقم در سال ۱۳۸۸ به ۲۴/۷ درصد افزایش یافته است. در سال ۱۳۹۲ نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان حدود ۱۵/۶ درصد و نرخ بیکاری کل ۱۰/۵ درصد بوده است. فاصله ۵ درصدی نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی با نرخ بیکاری کل، نشان‌دهنده افزایش نامتوازن تحصیلات عالی و اشتغال در کشور است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۴). بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۹۵ حدود سه میلیون و ۲۵۸ هزار بیکار در کشور وجود دارد که از این میان تعداد کمی از

¹. Ives, Walacich & Watson

آنها بی‌سواد هستند. خود این موضوع و سهم حدود ۴۰ درصدی افراد دارای تحصیلات دانشگاهی در میان بیکاران جامعه، نشان‌دهنده تغییرات اساسی در ساختار جمعیتی و تحصیلاتی کشور نسبت به دهه‌های گذشته است. بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۹۶، نرخ بیکاری ۱۲/۱ درصد بوده است. در همین حال، نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی رقمی در حدود ۱۹ درصد برآورد می‌شود؛ در نتیجه، نرخ بیکاری فارغ‌التحصیلان دانشگاهی ۸ درصد بیشتر از جامعه است.

به بیان هاروی^۱ (۱۹۹۹) از اوایل سال ۱۹۹۰ در بسیاری از کشورها تأکید زیادی بر آموزش عالی به‌عنوان عنصری مهم در رشد و شکوفایی اقتصادی می‌شود. کشورهای جهان و مخصوصاً کشورهای اروپایی برای گسترش انواع آموزش تلاش زیادی کرده‌اند (نیوون هیوز و براندسما^۲، ۲۰۰۱). در این مدت، همیشه دغدغه کمیت و کیفیت آموزش و ارزیابی آن مطرح بوده است. در این راستا ارزیابی کمیت و کیفیت این آموزش‌ها در تحقق هدف‌ها، رابطه آنها با اشتغال و بازار کار بسیار مهم و از دل‌نگرانی‌های مسئولان و برنامه‌ریزان است.

یکی از شاخص‌های ارزیابی کمی و کیفی آموزش، کارایی^۳ است. وقتی نظام آموزشی به‌صورت یک سیستم در نظر گرفته می‌شود با واژه‌های درون‌داد^۴ و برون‌داد^۵ سروکار داریم. فراگیران از مهم‌ترین درون‌دادها و فارغ‌التحصیلان از مهم‌ترین برون‌دادهای این سیستم تلقی می‌شوند. از آنجا که همه ورودی‌ها، فارغ‌التحصیل نمی‌شوند و همچنین همه فارغ‌التحصیلان به نیازهای خود، جامعه و بازار کار پاسخ نمی‌دهند، بحث کارایی درونی^۶ و کارایی بیرونی^۷ مطرح می‌شود. کارایی اصطلاحی است برای توصیف ارتباط میان داده‌ها و ستانده‌ها. برای محاسبه کارایی درونی معمولاً داده‌ها را با دانش‌آموز-سال، محاسبه و ستاده یا برون‌داد به‌صورت کمی استفاده می‌شود (ساخاروپولوس^۸، ۱۳۸۱). اما برای محاسبه کارایی بیرونی^۹ از شاخص‌های؛

1. Harvey

2. Nieuwenhuis & Brandsma

3. Efficiency

4. input

5. output

6. Internal Efficiency

7. External Efficiency

8. Sakharopoulos

9. External Efficiency

تحلیل هزینه‌ها، بازدهی، مقایسه هزینه-بازدهی، شاخص‌های بازار کار، برابری فرصت‌های یادگیری، اشتغال مرتبط و غیر مرتبط، ادامه تحصیل و ورود به آموزش عالی استفاده می‌شود (شریف، نیکخواه و نیلی، ۱۳۸۶). همچنین، کارایی بیرونی تحلیل فایده-هزینه است. یعنی نسبت محصول پولی به نهاده پولی و چگونگی مصرف کلی پول برای آموزش را در مقایسه با موارد مصرف احتمالی آن در بخش عمومی یا خصوصی تعیین می‌کند (لاکهد و هانوشک، ۱۹۹۴). از سویی، برای محاسبه کارایی بیرونی به فارغ‌التحصیلان به صورت کیفی توجه می‌شود و میزان پاسخگویی برون دادهای نظام آموزشی به نیازهای جامعه و بازار مورد بررسی قرار می‌گیرد (لوی،^۱ ترجمه مشایخ، ۱۳۸۹). البته این تنها بعد اقتصادی مسئله است و باید به ابعاد فردی و اجتماعی نیز توجه شود (محسن‌پور، ۱۳۹۰). همچنین تغییراتی که به دنبال اجرای هر برنامه آموزشی در ابعاد مختلف ایجاد می‌شود، معرف کارایی بیرونی همان برنامه است. بر این اساس در پایان برنامه هر اندازه تغییرات ایجاد شده با هدف‌های از پیش مشخص شده، همسویی بیشتری داشته باشد، می‌توان گفت که برنامه از کارایی بیرونی بیشتری برخوردار است (شریف و همکاران، ۱۳۸۶ و جعفری هرندی، ۱۳۸۲). در مجموع، بررسی توانمندی یا کارآمدی نظام آموزشی، ابعاد مختلفی دارد که کارایی بیرونی از مهم‌ترین این ابعاد است (مؤسسه بین‌المللی برنامه‌ریزی آموزشی،^۲ ۲۰۰۷). این مفهوم نشان‌دهنده کفایت نسبی نظام آموزشی با تأکید بر مطلوبیت برون‌دادهای و نتایج نظام آموزشی در سطوح مختلف است و به همین دلیل از کارایی بیرونی می‌توان به عنوان یک ابزار برای ارزیابی نظام آموزشی استفاده کرد (مؤسسه آمار یونسکو،^۳ ۲۰۰۶). با این حال، مسئله پژوهش حاضر این است که میزان کارایی بیرونی دوره کارشناسی فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم بررسی و تعیین شود. این بررسی به کمک دو شاخص وضعیت اشتغال و ادامه تحصیل صورت می‌گیرد.

1. Lockheed & Hanushek

2. Lewy

3. IIEP (International Institute for Education Planning)

4. UIS (UNESCO Institute for Statistics)

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

در زمینه کارایی بیرونی دانشگاه‌ها مطالعات چندانی در ایران انجام نگرفته است. به عبارت دیگر، یافتن پژوهش‌هایی که مستقیماً در خصوص موضوع باشد، امیدوارکننده نبود. بررسی پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که پژوهشگران برای اندازه‌گیری کارایی بیرونی از شاخص‌های مختلفی استفاده کرده‌اند. برای مثال؛ نیکخواه (۱۳۸۲)، شریف و همکاران (۱۳۸۶) از دو شاخص اشتغال و ادامه تحصیل؛ ویسه و مشتاقی (۱۳۹۲) و میرهادی (۱۳۸۰) از شاخص اشتغال در مشاغل مرتبط و ادامه تحصیل؛ اکرامی (۱۳۸۰) و جعفری هرنندی (۱۳۸۲ و ۱۳۹۴) از سه بعد فردی، اجتماعی و بازار کار؛ مک‌لین و کامو^۱ (۱۹۹۹)، فتح‌آبادی (۱۳۸۰)، رستم‌انه (۱۳۸۴) و برزگر، علی‌عسگری، نویدی و عطاران (۱۳۹۷) از شاخص اشتغال و بیکاری؛ غلامی الیاسوند (۱۳۹۴)، (بونه، و همکاران، ۲۰۰۴) از شاخص بیکاری؛ ساخاراپولوس (۱۳۸۱)، موپینگا و لیوسای^۲ (۲۰۰۴) از شاخص نیازهای بازار کار و بیکاری؛ بانک جهانی^۳ (۱۹۹۱) از شاخص‌های اشتغال و خوداشتغالی؛ هاشمی (۱۳۹۰) چهار بعد آموزشی، اداری، پژوهشی و فرهنگی؛ هوانگ تانکر^۴ (۱۹۹۲) اشتغال و درآمد استفاده کرده‌اند. نتایج پژوهش میرفخرالدینی، جلیلیان و خاکی اردکانی (۱۳۹۷) در خصوص ارزیابی کارایی متقاطع آرمانی دانشکده‌های دانشگاه یزد، نشان‌دهنده آن بود که دانشکده مدیریت دانشگاه یزد با بیشترین امتیاز کارایی، از نظر کارایی در رتبه اول قرار گرفته است. دانشکده‌های ادبیات، علوم اجتماعی و ریاضیات به ترتیب رتبه‌های دوم تا چهارم کارایی را کسب کردند. فرزانه، زین‌آبادی و دارابی (۱۳۹۶) نشان دادند، بین دانش‌آموختگان دانشگاه‌های مختلف تهران از نظر وضعیت شایستگی‌ها تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. به گفته انتظاری (۱۳۹۵)، دانشگاه صنعتی شریف در حد متوسط به توسعه قابلیت‌های اشتغال در دانش‌آموختگان خود کمک می‌کند. همچنین، قابلیت‌های انباشت شده در حد متوسط نیازهای کارفرمایان را تأمین می‌کند و در نهایت، شکاف بین قابلیت‌هایی که دانشگاه توسعه می‌دهد و آنچه کارفرمایان نیاز دارند، بسیار بالا است.

¹. Mclean & Kamau

². Mupinga & Livesay

³. World Bank

⁴. Huang Tanker

نتایج پژوهش برزرگر و همکاران (۱۳۹۷) نشان می‌دهد، ۸۲ درصد فارغ‌التحصیلان شاغل و ۱۸ درصد آنان بیکارند. نتایج پژوهش غلامی یاسوند (۱۳۹۴) نشان داد که؛ وضعیت اشتغال در حد کمی فراهم است، رشته تحصیلی با مشاغل احراز شده در حد کمی متناسب است و تناسب و تناسب و کیفیت مهارت‌های کسب شده تأثیر زیادی بر اشتغال آنان خواهد داشت. احمدی و همکاران (۱۳۹۴) دریافتند که ۳۷/۷ درصد دانش‌آموختگان شاغل و ۶۲/۳ درصد بیکار هستند. معدل تحصیلی، محل زندگی، جنسیت، دوره‌های آموزشی پس از دانش‌آموختگی، کار دانشجویی و نوع گزینش ارتباط معنی‌داری با اشتغال ندارد. در پژوهش جعفری هرنندی (۱۳۹۴) نیز کارایی بیرونی در بعد فردی ۶۵، در بعد اجتماعی ۶۳/۴ و در بعد اقتصادی ۶۰ درصد بود. افشاری و حسینی (۱۳۹۴) نشان دادند، نبود یا کمبود حمایت دولتی از مشاغل علوم تربیتی، مهم‌ترین مانع برای اشتغال فارغ‌التحصیلان در علوم تربیتی است. کرامتی (۱۳۹۳) نشان داد، دوره بیکاری دانش‌آموختگان روان‌شناسی در ایران بیشتر از کاناداست. فراهانی و قربانی قهفرخی (۱۳۹۲) نشان دادند، در بین ۹ عامل اجتماعی مؤثر بر اشتغال، عامل به‌کارگیری افراد با توجه به روابط خویشاوندی و عامل پرداخت هزینه‌های دانشجویان دانشگاه دولتی توسط دولت در اولویت اول قرار دارند. ویسه و مشتاقی (۱۳۹۲) نشان دادند که بین کارایی بیرونی و نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بیگدلی، کرامتی و بازرگان (۱۳۹۱) دریافتند بین رشته تحصیلی، اشتغال و تناسب شغلی ارتباط معنی‌دار وجود دارد اما رابطه معنی‌داری بین معدل و نوع اشتغال با رشته تحصیلی دیده نشد. پژوهش هاشمی (۱۳۹۰) نشان داد، کارایی برنامه‌های دانشجویی کمتر از متوسط، کارایی برنامه‌های فرهنگی و پژوهشی متوسط و کارایی برنامه‌های آموزشی و اداری - مالی بیشتر از متوسط است. در نتایج پژوهش جعفری، کمالی، کریمیان و فتحی (۱۳۸۹) آمده است، ۲۷/۵ درصد دانش‌آموختگان مامایی، بیکار و ۷۰ درصد شاغلان در مراکز و بیمارستان‌های دولتی هستند. فیض‌پور، پوش‌دوزباشی و دهقانپور (۱۳۸۸)، نشان دادند، نسبت دستیابی به شغل در بیکارانجویای کار با تحصیلات دانشگاهی در گروه علوم انسانی استان یزد تفاوت معنی‌داری با این نسبت در سایر گروه‌ها ندارد. شریف و همکاران (۱۳۸۶) نشان دادند، نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان در مراکز آموزش عالی ۵۵/۸ درصد و نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان ۲۴/۸ درصد بوده است. رستم‌نامه (۱۳۸۴) نیز دریافت ۵۴/۸ درصد فارغ‌التحصیلان شاغل، ۳۸/۷ درصد بیکار و ۶/۵ درصد خانه‌دار بوده‌اند.

جعفری هرندی (۱۳۸۲) نشان داد، هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای اصفهان طی سال‌های ۷۷ تا ۷۹ کارایی قابل قبولی نداشته‌اند. نیکخواه (۱۳۸۲) بیان داشته، نرخ فارغ‌التحصیلی ۵۱/۷ درصد و ضریب کارایی ۰/۷ است. به گفته فتح‌آبادی (۱۳۸۰) ۲۴ درصد از فارغ‌التحصیلان در حالت اشتغال، ۲۲ درصد در حالت ادامه تحصیل، ۸ درصد در خدمت سربازی و ۴۶ درصد بیکار بوده‌اند. میرهادی (۱۳۸۰) نیز دریافت ارتباط میان آموزش‌های کاردانش و نوع شغل فارغ‌التحصیلان معنی‌دار نیست. اکرامی (۱۳۸۰) به این نتیجه رسید که ۲۱/۲ درصد شاغل، ۱۴/۴ درصد در حال تحصیل و ۶۴/۴ درصد بیکار هستند. در تحقیق مک‌لین و کامو (۱۹۹۹) مشخص شد بیشتر فارغ‌التحصیلان رشته‌های فنی و حرفه‌ای، بیکار هستند. نتایج پژوهش هوانگ تانکر (۱۹۹۲) بیانگر آن بود که شرکت در آموزش حرفه‌ای اثرات مثبت معنی‌دار بر تعداد ماه‌های اشتغال، نرخ دستمزدهای ساعتی و درآمدهای سالیانه داشته است (به نقل از فتح‌آبادی، ۱۳۸۰). نتایج بررسی مرکز مطالعات کارایی دانشگاه اوتاریو غربی^۱ (۲۰۰۴) نشان داد، ۹۵ درصد فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی جذب بازار کار شده‌اند، ۷۵ درصد در مشاغل مرتبط جذب شدند و ۳۱ درصد در کمتر از ۳ ماه پس از فراغت از تحصیل شاغل شده‌اند. ریدون، رولستون و مکی^۲ (۲۰۰۸) نشان دادند، مهارت‌های عملی در کسب اشتغال نقش مؤثری دارند و ۸۹/۸ درصد از دانش‌آموختگان در طی سه سال، موفق به کسب اشتغال شدند. نتایج پژوهش احمد و خالک^۳ در پاکستان (۲۰۱۳) نشان داد، بیکاری از ۵/۶ درصد در سال ۲۰۰۹ به ۶ درصد در سال ۲۰۱۱ افزایش یافته است. همچنین بیکاری زنان نسبت به مردان بیشتر است. آلوارز، لوسادا و کومسانا^۴ (۲۰۱۴) نشان دادند، رابطه پایداری بین آموزش و بازار کار در شیلی وجود ندارد و درصد زیادی از دانش‌آموختگان احساس واجد شرایط بودن برای شروع به کار نمی‌کنند.

بررسی کارایی بیرونی نظام‌های آموزشی نشان می‌دهد که تناسب نداشتن برنامه‌های آموزشی با نیازهای بازار کار در بسیاری از کشورها مسئله‌ای کاملاً جدی است. بازار کار برای فارغ‌التحصیلان مختلف نظام آموزشی، با تنگناهای فراوانی

1. The University of Western Ontario

2. Rydon, Rolleston & Mackie

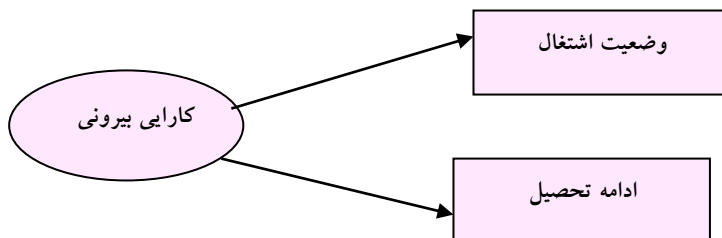
3. Ahmad & Khaleek

4. Alvarez, Losada & Comesana

روبه‌روست؛ ازجمله: بالا بودن سطح بیکاری تمام سنین، طولانی بودن زمان جستجو حتی برای یک کار کوتاه‌مدت و بالا بودن نرخ برگشت به بیکاری (موپینگا و لیوسای، ۲۰۰۴). درمجموع با توجه به اینکه نیروی انسانی کارآزموده از عوامل تعیین‌کننده رشد و توسعه کشورها محسوب می‌شود و دانشگاه از بخش‌های اصلی و مؤثر در تربیت نیروی انسانی ماهر و نیمه‌ماهر است، بررسی کارایی بیرونی این آموزش‌ها برای تمامی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی دارای اهمیت است. بی‌توجهی به کارایی بیرونی، فارغ‌التحصیلان نظام آموزشی را به‌صورت نیروی انسانی غیر کارآمد و غیر مولد به جامعه تحویل می‌دهد و این فارغ‌التحصیلان نه‌تنها توان حل مشکلات خود را ندارند، بلکه مشکلاتی را برای خود و جامعه به وجود می‌آورند که یکی از آنها بیکاری و پیامدهای آن است؛ بر این اساس، بررسی و مطالعه در زمینه کارایی بیرونی نظام آموزشی ضروری است. از این‌رو، با توجه به کمبود پژوهش‌های مرتبط و به‌منظور بررسی دقیق، عمیق و همه‌جانبه، مسئله پژوهش حاضر، تعیین کارایی بیرونی فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم با کمک تحلیل دو شاخص وضعیت اشتغال و ادامه تحصیل و ورود به آموزش عالی است. هدف عمده از بررسی و محاسبه این شاخص‌ها نیز استفاده از آن در برنامه‌ریزی‌های آینده بوده است. در این راستا پرسش‌های زیر مورد بررسی و آزمون قرار گرفتند:

- ۱- نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ چقدر است؟
- ۲- نرخ اشتغال مرتبط با رشته تحصیلی فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ چقدر است؟
- ۳- نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ در مراکز آموزش عالی چقدر است؟
- ۴- نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ به تفکیک دوره‌های تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری چقدر است؟

چهارچوب مفهومی

شکل (۱) چهارچوب مفهومی پژوهش

روش پژوهش

پژوهش حاضر پیمایشی از نوع پیگیری^۱ است. در این نوع پژوهش، نمونه‌های پژوهش در دوره یا دوره‌های مشخص در آینده، پیگیری می‌شوند تا وضعیت آنان در متغیر پژوهش بررسی شود (ساکس و اشفورث^۲، ۱۹۹۹). همچنین این پژوهش از نظر هدف و نتایج به دست آمده در گروه تحقیقات کاربردی است که می‌تواند نشان دهد فارغ‌التحصیلان به لحاظ تناسب آموزش‌های دانشگاهی با آموزش‌های مورد نیاز، کیفیت آموزش، وضعیت اشتغال، ادامه تحصیل و ... به چه صورت هستند. همچنین این پژوهش گذشته‌نگر است.

جامعه آماری پژوهش، همه فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ به تعداد ۳۰۵۶ نفر از ۶ دانشکده بود. حجم نمونه بر اساس جدول مورگان، کرجسی و کوهن^۳ ۲۶۶۳ نفر تعیین شد که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. اما به‌منظور اطمینان از بازگشت پرسشنامه‌ها برای تحقق حجم نمونه و اینکه ممکن است فارغ‌التحصیلان به دلایل مختلف از نمونه تصادفی خارج شوند، اجرا بر روی تعداد بیشتری صورت گرفت و البته تعداد ۲۴۹ پرسشنامه کامل (۹۳/۶ درصد بازگشت) دریافت شد. اطلاعات تفصیلی جامعه و نمونه آماری در جدول (۱) ارائه شده است.

1. Follow up

2. Saks, & Ashforth

3. Morgan, Kerjcie, Cohen

جدول (۱) جامعه و نمونه آماری پژوهش

دانشکده	تعداد جامعه فارغ‌التحصیل			تعداد نمونه فارغ‌التحصیل		
	دختر	پسر	جمع	دختر	پسر	جمع
ادبیات و علوم انسانی	۳۵۵	۳۶۲	۷۱۷	۳۱	۳۲	۶۳
الهیات	۲۳۵	۲۵۹	۴۹۴	۲۰	۲۲	۴۲
حقوق	۹۰	۱۳۳	۲۲۳	۸	۱۲	۲۰
مدیریت	۱۴۳	۱۸۷	۳۳۰	۱۲	۱۶	۲۸
علوم پایه	۳۹۸	۳۴۲	۷۴۰	۳۵	۳۰	۶۵
فنی و مهندسی	۱۸۶	۳۶۶	۵۵۲	۱۶	۳۲	۴۸
جمع	۱۴۰۷	۱۶۴۹	۳۰۵۶	۱۲۲	۱۴۴	۲۶۶

برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز و پاسخ به پرسش‌های پژوهش، از پرسشنامه محقق‌ساخته دارای ۱۰ پرسش در دو محور اصلی نرخ اشتغال و نرخ ورود فارغ‌التحصیلان به دانشگاه‌ها استفاده شد. برای ساختن این فرم از پرسشنامه ویژه شاغلان که مشاوران بانک جهانی (۱۳۷۳) طراحی کرده است و پرسشنامه جعفری هرنندی (۱۳۹۴) استفاده شده و با اعمال چند تغییر به صورت فرم مصاحبه درآمد. به نظر مشاوران بانک جهانی برای کسب اطلاعات مربوط به کارایی بیرونی آموزش فنی و حرفه‌ای استفاده از مصاحبه بر مبنای پرسشنامه مطلوب‌تر است و در تهیه پرسش‌های فرم مصاحبه باید از طرح پرسش‌های باز خودداری کرد تا از پاسخ‌های شخصی نامربوط جلوگیری شود. در عوض باید پاسخ‌های چندگزینه‌ای مشخصی را به پاسخ‌دهنده پیشنهاد داد تا طبقه‌بندی پاسخ‌ها تسهیل شود. در ضمن به دلیل دسترسی مستقیم نداشتن به تمامی افراد نمونه آماری (حضور نداشتن برخی افراد به دلیل اشتغال در سایر شهرها، ازدواج در سایر شهرها، سربازی، پراکنده بودن شهرهای محل سکونت فارغ‌التحصیلان و ...) علاوه بر استفاده از شبکه دانشجویان شاغل فعلی که با افراد نمونه آشنا بودند، تماس تلفنی نیز برقرار شد. همچنین از پرونده فارغ‌التحصیلی افراد برای مواردی همچون معدل، آدرس و تلفن محل سکونت نیز

استفاده شد. روایی^۱ صوری و محتوایی فرم مصاحبه با استفاده از نظرات داوران متخصص تأیید شد. پایایی^۲ نیز با روش آلفای کرونباخ ۰/۸۹ محاسبه و تأیید شد. برای تحلیل داده‌ها از آماره‌های توصیفی مناسب همچون نسبت، درصد، طبقه‌بندی، ارائه جدول و نمودار استفاده شد. اما در تحلیل استنباطی، چون داده‌های پژوهش از نوع فراوانی و شمارش تعداد اعضای هر مقوله بوده لذا از آزمون آماری مجذور کای استقلال استفاده شد. در ضمن در صورت عدم استقلال و وجود رابطه برای تعیین شدت رابطه یا وابستگی از ضریب فای و فای کرامر استفاده شده است. عملیات آماری نیز در محیط نرم‌افزارهای SPSS نسخه ۲۲ و EXCEL انجام گرفت.

یافته‌های پژوهش

پرسش اول پژوهش: ارزیابی نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ چقدر است؟
به‌منظور دستیابی به پاسخ پرسش اول پژوهش جدول (۲) ارائه شده و سپس نتایج استنباطی بیان می‌شود.

جدول (۲) نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳

جمع		سرباز، خانه‌دار، بیکار		دانشجو		شاغل		وضعیت شغلی
						درصد	تعداد	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۴/۱	۶۰	۴۰	۲۴	۳۵	۲۱	۲۵	۱۵	ادبیات
۱۵/۷	۳۹	۴۱	۱۶	۳۳/۳	۱۳	۲۵/۶	۱۰	الهیات
۶/۸	۱۷	۴۱/۲	۷	۳۵/۳	۶	۲۳/۵	۴	حقوق
۱۰	۲۵	۴۰	۱۰	۳۶	۹	۲۴	۶	مدیریت
۲۴/۹	۶۲	۴۰/۳	۲۵	۳۳/۹	۲۱	۲۵/۸	۱۶	علوم پایه
۱۸/۵	۴۶	۳۹/۱	۱۸	۳۴/۸	۱۶	۲۶/۱	۱۲	فنی و مهندسی
۵۴/۶	۱۳۶	۳۶	۴۹	۳۳/۸	۴۶	۳۰/۱	۴۱	پسر
۴۵/۴	۱۱۳	۴۵/۱	۵۱	۳۵/۴	۴۰	۱۹/۵	۲۲	دختر
۱۰۰	۲۴۹	۴۰/۲	۱۰۰	۳۴/۵	۸۶	۲۵/۳	۶۳	جمع

1. validity

2. reliability

بر اساس نتایج در جدول (۲)؛ نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم ۲۵/۳ درصد بوده است. ۳۴/۵ درصد از نمونه مورد بررسی در زمان اجرای پژوهش دانشجوی و ۴۰/۲ درصد سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند. ۳۰/۱ درصد از فارغ‌التحصیلان پسر شاغل، ۳۳/۸ درصد دانشجوی و ۳۶ درصد سرباز یا بیکار بوده‌اند. نرخ اشتغال دختران کمی کمتر از نصف نرخ اشتغال پسران و حدود ۱۹/۵ درصد بوده است. ۳۵/۴ درصد از فارغ‌التحصیلان دختر دانشجوی و ۴۵/۱ درصد خانه‌دار یا بیکار بوده‌اند. ۲۵ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشکده ادبیات شاغل، ۳۵ درصد دانشجوی و ۴۰ درصد سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند. ۲۵/۶ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشکده الهیات شاغل، ۳۳/۳ درصد دانشجوی و ۴۱ درصد سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند. ۲۳/۵ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشکده حقوق شاغل، ۳۵/۳ درصد دانشجوی و ۴۱/۲ درصد سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند. ۲۴ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشکده مدیریت شاغل، ۳۶ درصد دانشجوی و ۴۰ درصد سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند. ۲۵/۸ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشکده علوم پایه شاغل، ۳۳/۹ درصد دانشجوی و ۴۰/۳ درصد سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند. ۲۶/۱ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشکده فنی و مهندسی شاغل، ۳۴/۸ درصد دانشجوی و ۳۹/۱ درصد سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند.

نتایج استنباطی: به‌منظور بررسی وضعیت فعلی پاسخگویان در سه طبقه (۱- دانشجوی، ۲- شاغل، ۳- سرباز، خانه‌دار و بیکار) به کمک آزمون مجذور کای (از نوع استقلال) مورد بررسی قرار می‌گیرد. این بررسی ابتدا در مورد دانشکده و سپس جنس انجام شد. فرضیه صفری که آزمون می‌شود، مستقل بودن (رابطه نداشتن) دو متغیر (وضعیت شغلی با دانشکده - وضعیت شغلی با جنس) را نشان می‌دهد.

جدول (۳) خلاصه داده‌های آزمون مجذور کای در مورد وضعیت شغلی با دانشکده و جنس

ضریب فای	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	ارزش	متغیر
نیاز نیست	۰/۹۷۳	۱۰	۰/۱۳۱	وضعیت شغلی با دانشکده
۰/۷۰۹	<۰/۰۰۰۵	۲	۱۲۵/۰۱۳	وضعیت شغلی با جنس

مطابق نتایج جدول (۳)، بین وضعیت شغلی با دانشکده تفاوت معنی‌دار وجود ندارد؛ زیرا سطح معنی‌داری ۰/۹۷۳ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین وضعیت شغلی و دانشکده مستقل هستند. به عبارت دیگر، بین وضعیت شغلی و دانشکده رابطه

وجود ندارد و نرخ اشتغال دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. اما بین وضعیت شغلی با جنس تفاوت معنی‌دار وجود دارد؛ زیرا سطح معنی‌داری $<0/0005$ و کوچک‌تر از $0/01$ است. بنابراین وضعیت شغلی و جنس مستقل نیستند. به عبارت دیگر بین وضعیت شغلی و جنس رابطه وجود دارد و نرخ اشتغال پسران بیشتر از دختران است. شدت وابستگی یا رابطه بین نرخ اشتغال و جنسیت فارغ‌التحصیلان طبق ضریب فای $0/709$ که شدت رابطه‌ای قوی است را نشان می‌دهد.

پرسش دوم پژوهش: ارزیابی نرخ اشتغال مرتبط با رشته تحصیلی فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ چقدر است؟

به‌منظور دستیابی به پاسخ پرسش دوم پژوهش، جدول (۴) ارائه شده و سپس نتایج استنباطی بیان می‌شود.

جدول (۴) نرخ اشتغال مرتبط با رشته تحصیلی فارغ‌التحصیلان

جمع		مرتبط		غیر مرتبط		وضعیت شغلی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۳/۸	۱۵	۷۳/۳	۱۱	۲۶/۷	۴	ادبیات
۱۵/۹	۱۰	۷۰	۷	۳۰	۳	الهیات
۶/۳	۴	۵۰	۲	۵۰	۲	حقوق
۹/۵	۶	۶۶/۷	۴	۳۳/۳	۲	مدیریت
۲۵/۴	۱۶	۶۸/۸	۱۱	۳۱/۲	۵	علوم پایه
۱۹	۱۲	۷۵	۹	۲۵	۳	فنی و مهندسی
۶۵/۱	۴۱	۷۵/۶	۳۱	۲۴/۴	۱۰	پسر
۳۴/۹	۲۲	۵۹/۱	۱۳	۴۰/۹	۹	دختر
۱۰۰	۶۳	۶۹/۸	۴۴	۳۰/۲	۱۹	جمع

نتایج جدول (۴) نشان می‌دهد؛ $۶۹/۸$ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم دارای مشاغل مرتبط با رشته تحصیلی خود و $۳۰/۲$ درصد دارای مشاغل غیر مرتبط با رشته تحصیلی خود بوده‌اند. نرخ اشتغال مرتبط پسران شاغل $۷۵/۶$ درصد بوده است که نسبت به نرخ اشتغال مرتبط دختران شاغل ($۵۹/۱$ درصد) بیشتر بوده است. نرخ اشتغال غیر مرتبط پسران شاغل $۲۴/۴$ درصد بوده است که نسبت به نرخ اشتغال غیر

مرتبط دختران شاغل (۹/۴۰ درصد) کمتر بوده است. بالاترین نرخ اشتغال مرتبط را فارغ‌التحصیلان شاغل دانشکده حقوق با ۵۰ درصد، پایین‌ترین نرخ اشتغال مرتبط را داشته‌اند. بالاترین نرخ اشتغال غیر مرتبط را فارغ‌التحصیلان شاغل حقوق با ۵۰ درصد و پایین‌ترین نرخ را فارغ‌التحصیلان شاغل دانشکده فنی و مهندسی با ۲۵ درصد داشته‌اند.

نتایج استنباطی: نرخ اشتغال مرتبط با رشته تحصیلی فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم به کمک آزمون مجذور کای (از نوع استقلال) مورد بررسی قرار گرفت. در ضمن برای تعیین نرخ اشتغال مرتبط، نوع اشتغال در دو طبقه مرتبط و غیر مرتبط در نظر گرفته شد. این بررسی ابتدا در مورد دانشکده و سپس جنس انجام گرفت. فرضیه صفری که آزمون می‌شود، مستقل بودن (رابطه نداشتن) دو متغیر (نرخ اشتغال مرتبط با دانشکده - نرخ اشتغال مرتبط با جنس) را نشان می‌دهد.

جدول (۵) خلاصه داده‌های آزمون مجذور کای در مورد نرخ اشتغال مرتبط با دانشکده و جنس

ضریب فای	سطح معنی‌داری	درجه آزادی	ارزش	متغیر
نیاز نیست	۰/۹۶۱	۵	۱/۱۳۱	نرخ اشتغال مرتبط با دانشکده
نیاز نیست	۰/۰۶۵	۱	۳/۴۰۱	نرخ اشتغال مرتبط با جنس

مطابق نتایج در جدول (۵)، بین نرخ اشتغال مرتبط با دانشکده تفاوت معنی‌دار وجود ندارد؛ زیرا سطح معنی‌داری ۰/۹۶۱ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین نرخ اشتغال مرتبط و دانشکده مستقل هستند. به عبارت دیگر بین نرخ اشتغال مرتبط و دانشکده رابطه وجود ندارد و نرخ اشتغال مرتبط دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. همچنین بین نرخ اشتغال مرتبط با جنس تفاوت معنی‌دار وجود ندارد؛ زیرا سطح معنی‌داری ۰/۰۶۵ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین نرخ اشتغال مرتبط و جنس مستقل هستند. به عبارت دیگر، بین نرخ اشتغال مرتبط و جنس رابطه وجود ندارد و نرخ اشتغال مرتبط پسران و نرخ اشتغال مرتبط دختران تفاوت معنی‌دار ندارد.

پرسش سوم پژوهش: نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دوره کارشناسی دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ در مراکز آموزش عالی چقدر است؟

به منظور دستیابی به پاسخ پرسش سوم پژوهش جدول (۶) ارائه شده و سپس نتایج استنباطی بیان می‌شود.

جدول (۶) نرخ پذیرفته شدن در مراکز آموزش عالی

جمع		پذیرفته نشده‌ها		پذیرفته شده‌ها		وضعیت شغلی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۴/۱	۶۰	۲۰	۱۲	۸۰	۴۸	ادبیات
۱۵/۷	۳۹	۲۳/۱	۹	۷۶/۹	۳۰	الهیات
۶/۸	۱۷	۲۳/۵	۴	۷۶/۵	۱۳	حقوق
۱۰	۲۵	۲۰	۵	۸۰	۲۰	مدیریت
۲۴/۹	۶۲	۲۱	۱۳	۷۹	۴۹	علوم پایه
۱۸/۵	۴۶	۲۱/۷	۱۰	۷۸/۳	۳۶	فنی و مهندسی
۵۴/۶	۱۳۶	۲۰/۶	۲۸	۷۹/۴	۱۰۸	پسر
۴۵/۴	۱۱۳	۲۲/۱	۲۵	۷۷/۹	۸۸	دختر
۱۰۰	۲۴۹	۲۱/۳	۵۳	۷۸/۷	۱۹۶	جمع

نتایج در جدول (۶) نشان می‌دهد؛ نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم در مراکز آموزش عالی ۷۸/۷ درصد است. نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان پسر دانشگاه قم در مراکز آموزش عالی ۷۹/۴ درصد است. نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دختر دانشگاه قم در مراکز آموزش عالی ۷۷/۹ درصد است. دانشکده ادبیات و دانشکده مدیریت با ۸۰ درصد بیشترین نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان را داشته‌اند و دانشکده حقوق با ۷۶/۵ درصد کمترین نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان را داشته است.

نتایج استنباطی: نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم به کمک آزمون مجذور کای (از نوع استقلال) مورد بررسی قرار گرفت. در ضمن برای تعیین نرخ پذیرش دو طبقه پذیرفته شده و پذیرش نشده در نظر گرفته شد. این بررسی ابتدا در مورد دانشکده و سپس جنس انجام گرفت. فرضیه صفری که آزمون می‌شود، مستقل بودن (رابطه نداشتن) دو متغیر (نرخ پذیرش با دانشکده - نرخ پذیرش با جنس) را نشان می‌دهد.

جدول (۷) خلاصه داده‌های آزمون مجذور کای در مورد نرخ پذیرش با دانشکده و جنس

متغیر	ارزش	درجه آزادی	سطح معنی‌داری	ضریب فای
نرخ پذیرش با دانشکده	۰/۲۱۹	۵	۰/۹۹۹	نیاز نیست
نرخ پذیرش با جنس	۰/۰۸۷	۱	۰/۸۸۹	نیاز نیست

مطابق نتایج در جدول (۷)، بین نرخ پذیرش با دانشکده تفاوت معنی‌دار وجود ندارد؛ زیرا سطح معنی‌داری ۰/۹۹۹ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین نرخ پذیرش و دانشکده مستقل هستند. به عبارت دیگر، بین نرخ پذیرش و دانشکده رابطه وجود ندارد و نرخ پذیرش دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. همچنین بین نرخ پذیرش با جنس تفاوت معنی‌دار وجود ندارد؛ زیرا سطح معنی‌داری ۰/۸۸۹ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین نرخ پذیرش و جنس مستقل هستند. به عبارت دیگر، بین نرخ پذیرش و جنس رابطه وجود ندارد و نرخ پذیرش پسران و نرخ پذیرش دختران تفاوت معنی‌دار ندارد.

پرسش چهارم پژوهش: نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم طی سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ به تفکیک دوره‌های تحصیلی کارشناسی ارشد و دکتری چقدر است؟

به منظور دستیابی به پاسخ پرسش چهارم پژوهش جدول (۸) ارائه شده و سپس نتایج استنباطی بیان می‌شود.

جدول (۸) نرخ پذیرفته شدن در مراکز آموزش عالی به تفکیک دوره‌های کارشناسی ارشد و

دکتری

جمع		دکترا		کارشناسی ارشد		وضعیت شغلی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۲۴/۵	۴۸	۸/۳	۴	۹۱/۷	۴۴	ادبیات
۱۵/۵	۳۰	۱۰	۳	۹۰	۲۷	الهیات
۶/۶	۱۳	۱۵/۴	۲	۸۴/۶	۱۱	حقوق
۱۰/۲	۲۰	۱۵	۳	۸۵	۱۷	مدیریت
۵۱	۴۹	۸/۲	۴	۹۱/۸	۴۵	علوم پایه
۱۸/۴	۳۶	۸/۳	۳	۹۱/۷	۳۳	فنی و مهندسی
۵۵/۱	۱۰۸	۸/۳	۹	۹۱/۷	۹۹	پسر
۴۴/۹	۸۸	۱۱/۴	۱۰	۸۸/۶	۷۸	دختر
۱۰۰	۱۹۶	۹/۷	۱۹	۹۰/۳	۱۷۷	جمع

نتایج در جدول (۸) نشان می‌دهد؛ ۹۰/۳ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم در مقطع کارشناسی ارشد و ۹/۷ درصد در مقطع دکتری ادامه تحصیل داده‌اند. ۹۱/۷ درصد از فارغ‌التحصیلان پسر و ۸۸/۶ درصد از فارغ‌التحصیلان دختر در مقطع کارشناسی ارشد ادامه تحصیل داده‌اند. ۸/۳ درصد از فارغ‌التحصیلان پسر و ۱۱/۴ درصد از فارغ‌التحصیلان دختر در مقطع دکتری ادامه تحصیل داده‌اند. دانشکده علوم پایه با ۹۱/۸ درصد بیشترین نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان در مقطع کارشناسی ارشد و دانشکده حقوق با ۸۴/۶ درصد کمترین نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان در مقطع کارشناسی ارشد را داشته است. دانشکده حقوق با ۱۵/۴ درصد بیشترین نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان در مقطع دکتری و دانشکده علوم پایه با ۸/۲ درصد کمترین نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان در مقطع دکتری را داشته است.

نتایج استنباطی: نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم به کمک آزمون مجذور کای (از نوع استقلال) مورد بررسی قرار گرفت. در ضمن برای تعیین نرخ پذیرش دو طبقه پذیرفته‌شده و پذیرش نشده در نظر گرفته شد. این بررسی ابتدا در مورد دانشکده و سپس جنس انجام گرفت. فرضیه صفری که آزمون می‌شود، مستقل

بودن (رابطه نداشتن) دو متغیر (نرخ پذیرش با دانشکده - نرخ پذیرش با جنس) را نشان می‌دهد.

جدول (۹) خلاصه داده‌های آزمون مجذور کای در مورد نرخ پذیرش به تفکیک دوره با دانشکده و جنس

ضریب فای	سطح معنی داری	درجه آزادی	ارزش	متغیر
نیاز نیست	۰/۹۲۰	۵	۱/۴۳۶	نرخ پذیرش به تفکیک دوره با دانشکده
نیاز نیست	۰/۴۷۶	۱	۰/۵۰۹	نرخ پذیرش به تفکیک دوره با جنس

مطابق نتایج در جدول (۹)؛ بین نرخ پذیرش به تفکیک دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری با دانشکده تفاوت معنی‌دار وجود ندارد؛ زیرا سطح معنی داری ۰/۹۲۰ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین نرخ پذیرش به تفکیک دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و دانشکده مستقل هستند. به عبارت دیگر، بین نرخ پذیرش به تفکیک دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و دانشکده رابطه وجود ندارد و نرخ پذیرش دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. همچنین بین نرخ پذیرش به تفکیک دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری با جنس تفاوت معنی‌دار وجود ندارد؛ زیرا سطح معنی داری ۰/۴۷۶ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ است. بنابراین نرخ پذیرش به تفکیک دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و جنس مستقل هستند. به عبارت دیگر، بین نرخ پذیرش دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و جنس رابطه وجود ندارد و نرخ پذیرش دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری پسران و نرخ پذیرش دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری دختران تفاوت معنی‌دار ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

از هدف‌های اصلی آموزش‌های دانشگاهی آماده کردن افراد برای کسب حرفه‌های مناسب و بالا بردن توانایی شغلی آنهاست؛ از این‌رو، فارغ‌التحصیلان نباید با مشکل یافتن شغل مناسب روبرو باشند. در این راستا لازم است آموزش‌های دانشگاهی از لحاظ ساختار، محتوا، کمیت و کیفیت با نیازهای بازار کار و انتظارات شغلی بخش‌های خصوصی و دولتی و نیازهای آینده همخوانی داشته باشد و فارغ‌التحصیلان

بدون در نظر گرفتن جنسیت با کمترین انتظار مشغول کار شوند. البته مهم‌تر جذب شدن در مشاغل مرتبط با رشته تحصیلی خود است؛ در غیر این صورت هزینه‌ها و فرصت‌های صرف شده به هدر رفته است. این موارد از مصادیق کارایی بیرونی است؛ بنابراین، پژوهش حاضر با هدف ارزیابی کارایی بیرونی دانشگاه قم بر اساس دو شاخص وضعیت اشتغال و ادامه تحصیل اجرا شده است.

بررسی توصیفی پرسش اول پژوهش در جدول (۲) نشان داد: از مجموع ۲۴۹ فارغ‌التحصیل دانشگاه قم ۶۳ نفر (۲۵/۳ درصد) شاغل، ۸۶ نفر (۳۴/۵ درصد) دانشجوی و ۱۰۰ نفر (۴۰/۲ درصد) سرباز، خانه‌دار و بیکار بوده‌اند. نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم ۲۵/۳ درصد بوده است. این نرخ در پسران ۳۰/۱ و در دختران ۱۹/۵ درصد بوده است. بنابراین، علیرغم گذشت ۲ تا ۵ سال از اتمام تحصیل دانشجویان، فقط حدود ۲۵ درصد فارغ‌التحصیلان، شاغل شده‌اند که این مسئله مؤید بحران جدی اشتغال در کشور و به‌ویژه در فارغ‌التحصیلان دانشگاهی است. به نظر می‌رسد بخشی از آن را بتوان به وضعیت رکود و فراگیر بودن بیکاری در جامعه نسبت داد. همچنین در استان قم، کارگاه‌ها، کارخانه‌ها و اداره‌های دولتی به اندازه تقاضای فارغ‌التحصیلان به‌ویژه دختران وجود ندارد. مشکلات اقتصادی و بی‌توجهی به بخش خصوصی از سوی بانک‌ها مانع احداث کارگاه‌های شخصی و خوداشتغالی و نیز قوانین بالادستی همچون استخدام یک نفر به ازای بازنشست شدن چند کارمند در اداره‌های دولتی را نیز می‌توان از دلایل پایین بودن نرخ اشتغال دانست. تحلیل استنباطی پرسش اول پژوهش نشان داد: بین وضعیت شغلی و دانشکده رابطه وجود ندارد و نرخ اشتغال دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. این یافته، مبین این نکته است که نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان رشته‌های مختلف تفاوت ندارد و در تمام دانشکده‌ها تقریباً به یک اندازه است. اما بین وضعیت شغلی و جنس رابطه وجود دارد و نرخ اشتغال پسران بیشتر از دختران است. شدت وابستگی یا رابطه بین نرخ اشتغال و جنسیت فارغ‌التحصیلان طبق ضریب فای ۰/۷۰۹ که شدت رابطه‌ای قوی است را نشان می‌دهد. این یافته با نتایج سعیدی رضوانی، محمدحسین‌زاده و باغلی (۱۳۸۹)، نامجویان شیرازی (۱۳۸۴)، میرهادی (۱۳۸۲) و حسینی‌نسب (۱۳۷۱) که نشان دادند، بین جنسیت و اشتغال رابطه وجود دارد و نرخ اشتغال پسران بیشتر از دختران است، منطبق و همسو است. اما یافته این پژوهش با نتایج احمدی و همکاران (۱۳۹۴)، احمدی (۱۳۹۳)، فیض‌پور (۱۳۸۹) و شعبانلو (۱۳۸۱) که نشان دادند، بین جنسیت و

اشتغال رابطه وجود ندارد، منطبق نیست. شاید این تفاوت ناشی از وضعیت اقتصادی کنونی و نیاز افراد به استقلال مالی برای رفاه بیشتر، فرهنگ کار منزل مخصوص زن و کار بیرون منزل مخصوص مردان باشد. با توجه به این یافته (پایین بودن نرخ اشتغال و بالاتر بودن اشتغال پسران نسبت به دختران) پیشنهاد می‌شود که برنامه‌ریزی برای توسعه بیشتر رشته‌های با نرخ اشتغال بیشتر و ایجاد رشته‌های مختلف با توجه به نیازهای بومی و محلی و مبتنی بر توانمندی‌های دانشگاه جامع استان صورت پذیرد. همچنین تعامل بیشتری بین دانشگاه و محیط‌های اشتغال همچون صنعت به وجود آید. درس کارآفرینی در دانشگاه توسعه یابد تا دانشجویان فقط به فکر مشاغل دولتی نباشند. مسئولان تسهیلاتی را برای خوداشتغالی فارغ‌التحصیلان، ایجاد کارگاه‌های کوچک و مشاغل خانگی و جذب آنها در کارخانه‌ها و اداره‌های دولتی فراهم آورند.

بررسی توصیفی پرسش دوم پژوهش در جدول (۴) نشان داد که ۶۹/۸ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم دارای مشاغل مرتبط با رشته تحصیلی خود و ۳۰/۲ درصد دارای مشاغل غیر مرتبط با رشته تحصیلی خود بوده‌اند. حدود یک سوم (۱/۳) فارغ‌التحصیلان در مشاغلی وارد شده‌اند که با رشته تحصیلی آنها مرتبط نیست مانند منشی‌گری و کارهای خدماتی که حتی نمی‌توان به تداوم بلندمدت کار آنها امید زیادی داشت. تحلیل استنباطی پرسش دوم پژوهش نشان داد: بین نرخ اشتغال مرتبط و دانشکده رابطه وجود ندارد و نرخ اشتغال مرتبط دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. همچنین بین نرخ اشتغال مرتبط و جنس رابطه وجود ندارد و نرخ اشتغال مرتبط پسران و دختران تفاوت معنی‌دار ندارد. نتایج این یافته با نتایج حسینی‌نسب (۱۳۷۱) و شعبانلو (۱۳۸۱) مطابقت دارد، زیرا این دو پژوهش نیز نشان داد که فارغ‌التحصیلان در مشاغل غیر مرتبط شاغل شده‌اند که حسینی‌نسب ۳۹ درصد و شعبانلو ۲۳ درصد گزارش کرده‌اند. همچنین به گزارش شعبانلو (۱۳۸۱) نتایج پژوهش‌های متعددی که در استان‌های آذربایجان غربی، آذربایجان شرقی، سمنان، کرمانشاه و یزد اجرا شده نیز بیانگر ارتباط نداشتن مشاغل با رشته‌های تحصیلی فارغ‌التحصیلان بوده است. از عوامل مؤثر در نامتناسب بودن شغل و رشته تحصیلی؛ نبود راه‌های ارتباطی کافی بین بازار کار و دانشگاه، اطلاع نداشتن دانشگاه از نیازهای بازار کار، نبود شغل متناسب و مرتبط با رشته‌های تحصیلی دانشگاه در محل زندگی، نیاموختن مهارت‌های لازم برای انجام وظایف شغل مربوط به رشته دانشگاه، علاقه نداشتن به رشته تحصیلی، کمتر بودن درآمد شغل مربوط به رشته دانشگاهی، وجود

داوطلبان زیاد برای شغل مربوط به رشته و ظرفیت کم جذب را می‌توان نام برد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی با مطالعه و بررسی کافی در مورد نیازهای خاص بازار کار استان، رشته‌های تحصیلی را با هدف برآورده کردن نیازهای شغلی و حرفه‌ای فارغ‌التحصیلان و رشد و توسعه جامعه، طراحی و به اجرا گذارند و حتی رشته‌های بدون بازار کار را بازننگری یا حذف کنند. در رشته‌های موجود نیز با در نظر گرفتن نیازهای بازار کار، تغییرات لازم و متناسبی را در رشته‌ها و درس‌ها و سرفصل‌ها به وجود آورند تا امکان جذب و اشتغال بیشتر فارغ‌التحصیلان فراهم شود. همچنین، دفتر ارتباط با صنعت رسالت خود را بهتر انجام داده و دانشجویان واحدهای نظری، عملی، پروژه و کارورزی خود را مسئولانه‌تر بگذرانند تا زمینه آشنایی با محیط کار و مشاغل مختلف را پیدا کنند. قابل ذکر است در مورد ارتباط نداشتن نرخ اشتغال مرتبط با دانشکده و جنس می‌توان گفت، معضل بیکاری که نتیجه نبود اشتغال است فراگیر بوده و به رشته و جنس محدود نمی‌شود؛ بنابراین طبیعی است تفاوتی بین دانشکده‌های مختلف و حتی مردان و زنان در اشتغال مرتبط با رشته وجود نداشته باشد.

بررسی توصیفی پرسش سوم پژوهش در جدول (۵) نشان داد که نرخ پذیرفته شدن فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم در مراکز آموزش عالی ۷۸/۷ درصد است. اقبال عمومی به تحصیلات تکمیلی دانشگاهی در جامعه از ویژگی‌های حال حاضر ایران است. تحلیل استنباطی پرسش سوم پژوهش نشان داد: بین نرخ پذیرش و دانشکده رابطه وجود ندارد و نرخ پذیرش دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. همچنین بین نرخ پذیرش و جنس رابطه وجود ندارد و نرخ پذیرش پسران و نرخ پذیرش دختران تفاوت معنی‌دار ندارد. این یافته، مبین این نکته است که اولاً حدود ۸۰ درصد فارغ‌التحصیلان به تحصیلات تکمیلی راه یافته‌اند و ثانیاً بین نرخ پذیرش با دانشکده و جنس رابطه وجود ندارد. افزایش کمی دانشگاه‌های دولتی؛ غیرانتفاعی و آزاد و اقبال و هجوم فارغ‌التحصیلان برای ورود به تحصیلات تکمیلی است که صرف ثبت نام در انواع مختلف دانشگاه‌ها با قبولی قطعی است، دلایل مختلفی همچون؛ پیدا کردن پرستیژ اجتماعی بالاتر، تصور زیاد شدن احتمال جذب و اشتغال پس از گرفتن مدرک کارشناسی ارشد و دکتری، چشم و هم‌چشمی، بالا بردن دانش و ... می‌تواند داشته باشد. در ضمن این موضوع تفاوتی بین رشته‌های مختلف ندارد و تب تحصیلات تکمیلی در جامعه فراگیر شده است. گرچه در چند سال اخیر میزان

پذیرفته شدن دختران در ادامه تحصیل و حتی تحصیلات تکمیلی نسبت به پسران افزایش یافته است، اما نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تفاوت چندان زیادی بین میزان پذیرفته شدن پسران و دختران در ادامه تحصیل در تحصیلات تکمیلی وجود نداشته است. این مسئله ممکن است به دلیل این باشد که دانشگاه‌ها در جذب دانشجوی سیاست‌های جنسیتی را لحاظ می‌کنند و از سویی، فاصله بسیار زیاد قبلی کم شده و در حال حاضر به تعادل رسیده است. در ضمن این یافته با پژوهش شریف و همکاران (۱۳۸۶) همسو است. اینان نیز نشان دادند که میزان پذیرش دختران و پسران در آموزش عالی تفاوت چندان با هم ندارند.

بررسی توصیفی پرسش چهارم پژوهش در جدول (۶) نشان داد که ۹۰/۳ درصد از فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم در مقطع کارشناسی ارشد و ۹/۷ درصد در مقطع دکتری ادامه تحصیل داده‌اند. فاصله زیاد نسبت کارشناسی ارشد و دکتری ممکن است از عدم توانایی جذب دانشگاه‌ها به دلایل مختلف همچون فراهم نبودن امکانات مادی و انسانی (هیئت علمی و استاد) برای جذب داوطلبان و نیز اشباع جامعه به تحصیل در دوره دکتری ناشی شود. تحلیل استنباطی پرسش چهارم پژوهش نشان داد: بین نرخ پذیرش به تفکیک دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و دانشکده رابطه وجود ندارد و نرخ پذیرش دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری دانشکده‌های مختلف تفاوت معنی‌دار ندارد. همچنین بین نرخ پذیرش دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و جنس رابطه وجود ندارد. نرخ پذیرش در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری پسران و دختران تفاوت معنی‌دار ندارد. این یافته مبین این نکته است که از سویی، نسبت ۹ به ۱ در نرخ پذیرش فارغ‌التحصیلان در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری قابل تأمل بوده و از سوی دیگر، همین نرخ پذیرش در دوره‌های تحصیلات تکمیلی با دانشکده و جنس رابطه وجود ندارد. در توضیح این یافته همان‌طور که بیان شد، نبود زیرساخت‌های لازم برای ادامه تحصیل در دوره دکتری و بالا رفتن سن داوطلبان و در پیش بودن مواردی همچون سربازی، ازدواج و اشتغال را نام برد. در ضمن این یافته با پژوهش شریف و همکاران (۱۳۸۶) همسو است. آنها نیز نشان دادند که میزان پذیرش فارغ‌التحصیلان در دستیابی به مقاطع بالاتر کاهش یافته است. همچنین این یافته در بین دانشکده‌ها (رشته‌ها) و پسران و دختران تفاوت ندارد چراکه دلایل گروه‌های مختلف تقریباً مشابه هم هستند.

در مجموع، شاخص اشتغال وضعیت مطلوبی ندارد اما شاخص ادامه تحصیل مناسب است بنابراین، کارایی بیرونی مطلوب نبوده و اتخاذ تدابیر لازم و چاره‌جویی در این زمینه توسط مسئولان امر، ضروری به نظر می‌رسد. بدون شک، افزایش فارغ‌التحصیلان بیکار برای جامعه، تهدیدی جدی است و ضرورت دارد ابعاد و جهات آن در جهت ارائه راهکارهایی برای رفع یا کاهش آن مورد توجه قرار گیرد. با توجه به یافته‌های پرسش اول پیشنهاد می‌شود، میزان نرخ اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاه قم برای مسئولان و دانشجویان تشریح و تبیین شود. در این خصوص، محاسبه نرخ اشتغال در دانشگاه‌های دیگر و سال‌های دیگر نیز راهگشا است. این کار را می‌توان با برگزاری جلسات تخصصی، همایش‌ها و دستورالعمل‌های وزارتی انجام داد. همچنین توجه ویژه‌تر به دختران لازم است. با توجه به یافته‌های پرسش دوم پیشنهاد می‌شود، نسبت به برآورد نیروی انسانی مورد نیاز در رشته‌ها و شهرهای مختلف به کمک روش‌های علمی همچون آمایش سرزمین اقدامات لازم صورت پذیرد تا فارغ‌التحصیلان بتوانند در رشته‌های مرتبط خود مشغول کار شوند. البته با غنی کردن و به‌روز آوری برنامه‌های درسی در رشته‌های مختلف نیز می‌توان به کاهش درصد نرخ اشتغال در رشته‌های غیر مرتبط نائل شد. با توجه به یافته‌های پرسش سوم پیشنهاد می‌شود، با بررسی دقیق‌تر موضوع نسبت به ترغیب و اتخاذ تمهیداتی برای ادامه تحصیل بقیه فارغ‌التحصیلان صورت پذیرد. این موضوع می‌تواند با برگزاری کلاس‌های آمادگی کارشناسی ارشد و دکتری انجام گیرد. با توجه به یافته‌های پرسش چهارم پیشنهاد می‌شود، نسبت به بررسی علل پذیرش کمتر (فقط حدود ۱۰ درصد) در دوره دکتری، اقدام شده و برای رفع آن مثلاً با برگزاری دوره‌های آمادگی برنامه‌ریزی و اقدامات لازم صورت پذیرد. در مجموع با شناسایی فرصت‌های جدید اشتغال فارغ‌التحصیلان به‌ویژه در بخش خصوصی، آموزش‌های دانشگاهی آنها نیز هرچه بیشتر با نیازهای بازار کار در بخش خصوصی منطبق شود یا فرهنگ و گفتمان فعلی اشتغال و انتظار فارغ‌التحصیلان برای پشت میز نشینی به فرهنگ کارآفرینی تغییر یابد. و اگر قرار است گفتمان فعلی تداوم یابد و دولت مشتری اصلی فارغ‌التحصیلان باشد، با توجه به ضعف دولت در جذب حجم گسترده فارغ‌التحصیلان، ضرورت دارد، میزان پذیرش دانشگاه‌ها در رشته‌های مختلف، بازتعریف و از پذیرش‌های گسترده و بدون برنامه در رشته‌های مختلف به‌ویژه رشته‌های ناکارا جلوگیری شود که این امر با آمایش سرزمین و تغییر و تحول در رشته‌های دانشگاهی میسر می‌شود.

پیشنهاد کاربردی پژوهش این است که با استفاده از تجربه موفق کشورهای پیشرفته رشته‌های دانشگاهی چنان طراحی و اجرا شود که مستعدترین و علاقه‌مندترین افراد را جذب کند؛ برنامه و محتوای آن، چنان مناسب و غنی باشد که دانش، نگرش، توانایی‌ها و مهارت‌های لازم و شایسته را برای فارغ‌التحصیلان خود فراهم کند تا افرادی که ادامه تحصیل می‌دهند، افرادی زبده و مستعد باشند و در سطوح علمی بالاتر به پیشرفت‌های زیاد نائل آیند؛ افرادی که ادامه تحصیل نمی‌دهند، در کمترین زمان ممکن جذب شغل مورد علاقه و مرتبط با رشته خود شوند و بتوانند از دانش، مهارت‌ها و توانایی‌های کسب کرده در عرصه کار و تولید بیشترین استفاده را ببرند و موجبات رضایت جامعه و کارفرمایان را فراهم سازند؛ و درنهایت از صرف هزینه‌های عمومی و شخصی که نتایج فردی و اجتماعی کمی دارد، جلوگیری شود. درمجموع به نظر می‌رسد ضروری است تا سیاست‌گذاران و مسئولان به کارورزی و کارآموزی توجه بیشتری کنند؛ زیرا کارورزی و کارآموزی نقش مؤثری در اشتغال دارند. همچنین برای کاهش بیکاری و اشتغال غیر مرتبط، افزایش فرصت‌های شغلی و دادن آموزش عملی کافی و متناسب با نیاز بازار کار و در یک جمله، بازنگری و حتی تدوین برنامه‌های درسی جدید و مطابق با نیازهای بازار کار ضروری است.

منابع

- احمدی، سیروس (۱۳۹۳). بررسی وضعیت اشتغال و دانش‌آموختگان جامعه‌شناسی و عوامل مرتبط با آن. *دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، ۳ (۱)، ۱-۲۳.
- احمدی، سیروس؛ مختاری، مریم و حسین‌نژاد، قدم (۱۳۹۴). ارزیابی وضعیت اشتغال و دانش‌آموختگان رشته‌های علوم انسانی و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: دانشگاه یاسوج). *فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران*، ۷ (۴)، ۱-۲۰.
- افشاری، طاهره و حسینی سعدا (۱۳۹۴). شناسایی و تحلیل موانع اشتغال در رشته علوم تربیتی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی ارشد شهر تهران. *مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۱۵، ۱۰۵-۱۱۸.
- اکرامی، حمید (۱۳۸۰). *بررسی میزان کارایی بیرونی هنرستان‌های فنی حرفه‌ای و دبیرستان‌های کاردانش استان گلستان*. گلستان: شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان.
- انتظاری، یعقوب (۱۳۹۵). آموزش عالی و اشتغال فارغ‌التحصیلان. *فصلنامه آموزش عالی ایران*، ۱ (۳)، ۱-۲۵.
- بختیاری، صادق (۱۳۸۵). *تحلیلی از وضعیت اشتغال و بیکاری فارغ‌التحصیلان نظام آموزش عالی*. مجموعه مقالات اولین همایش اشتغال و نظام آموزش عالی کشور، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- برزگر، محمود؛ علی‌عسگری، مجید؛ نویدی، احد و عطاران، محمد (۱۳۹۷). ارزشیابی کارایی بیرونی برنامه‌های درسی رشته‌های منتخب شاخه‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش: وضعیت اشتغال فارغ‌التحصیلان پسر. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۱۷ (۶۵)، ۱۵۱-۱۶۹.
- بیگدلی، مژگان؛ کرامتی، محمدرضا و بازرگان، عباس (۱۳۹۱). بررسی رابطه بین رشته تحصیلی با وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۶۵، ۱۱۳-۱۲۱.
- پاردیا، رحمان و ملکی، بهزاد (۱۳۸۵). جایگاه کشورهای جهان سوم در انتشار تولیدات علمی جهان (مطالعه موردی: کشور جمهوری اسلامی ایران). *کنگره ملی علوم انسانی: وضعیت امروز چشم‌انداز فردا*، تهران.

- تودارو، مایکل (۱۳۷۵). *توسعه اقتصادی در جهان سوم (جلد اول)*؛ ترجمه غلامعلی فرجادی. تهران: کوهسار.
- جعفری هرندی، رضا (۱۳۸۲). *بررسی کارایی بیرونی هنرستان‌های فنی و حرفه‌ای استان اصفهان در رشته‌های برق، مکانیک خودرو، ساخت و تولید، طراحی دوخت و حسابداری طی سال‌های ۱۳۷۹، ۱۳۷۸، ۱۳۷۷*. اصفهان: شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان.
- جعفری هرندی، رضا (۱۳۹۴). *بررسی میزان کارایی بیرونی دانشگاه فنی و حرفه‌ای طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰ (مورد پژوهش: آموزشکده‌های فنی و حرفه‌ای استان یزد)*. فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۵ (۹)، ۱۷۳-۱۹۸.
- جعفری، الهام؛ کمالی، صدیقه؛ کریمیان، نورالسادات و فتحی، افسانه (۱۳۸۹). *وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی زنجان*. مجله توسعه آموزش در علوم پزشکی، ۳ (۵)، ۲۵-۳۰.
- حسینی‌نسب، داود (۱۳۷۱). *بررسی میزان کارایی رشته‌های مختلف تحصیلی آموزش و پرورش با توجه به نیازهای جامعه در استان آذربایجان شرقی*. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۸ (۳۰)، ۸۲-۹۵.
- رستم‌نامه، ناهید (۱۳۸۴). *بررسی میزان کارایی بیرونی فارغ‌التحصیلان آموزشکده فنی و حرفه‌ای سمیه در سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۷۶*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، اصفهان: مدیریت آموزش و پژوهش سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان.
- ساخاروپولوس، جرج و ودهال - مورین (۱۳۸۱). *آموزش برای توسعه؛ مترجم پریدخت وحیدی و حمید سهرابی*. تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- سعیدی رضوانی، محمود؛ محمدحسین‌زاده، معصومه و باغگلی، حسین (۱۳۸۹). *سرنوشت شغلی فارغ‌التحصیلان دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد*. مطالعات تربیتی و روان‌شناسی، ۱۱، ۱۳۵-۱۶۴.
- شریف، مصطفی؛ نیکخواه، محمد و نیلی، محمدرضا (۱۳۸۶). *کارایی بیرونی شاخه فنی و حرفه‌ای آموزش متوسطه شهرستان شهرکرد بر مبنای دو شاخص اشتغال و ادامه تحصیل فارغ‌التحصیلان*. دوماهنامه دانش‌ور رفتار، ۲۷، ۵۵-۶۶.
- شعبانلو، کریم (۱۳۸۱). *بررسی کارایی بیرونی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای نظام جدید آموزش متوسطه استان آذربایجان غربی*. فصلنامه مدیریت در آموزش و پرورش، ۸ (۳۱)، ۸۳-۹۹.

صیدایی، اسکندر؛ بهاری، عیسی و زارعی، امید (۱۳۹۰). بررسی وضعیت اشتغال و بیکاری در ایران طی سال‌های ۳۵-۸۹. راهبرد یاس، ۲۵، ۲۱۶-۲۴۷.
 علاقه‌بند، علی (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: انتشارات مدرسه.
 عمادزاده، مصطفی (۱۳۸۴). مباحثی از اقتصاد آموزش و پرورش. اصفهان: جهاد دانشگاهی.

غلامی الیاسوند، روح‌الله (۱۳۹۴). ارزیابی کارایی بیرونی رشته‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش در هنرستان‌های پسرانه شهرستان اندیمشک در سال ۱۳۹۲، اولین همایش علمی پژوهشی یافته‌های نوین علوم مدیریت، کارآفرینی و آموزش ایران، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین.

https://www.civilica.com/Paper-EMCONF01-MCONF01_261.html
 فتح‌آبادی، محمدباقر (۱۳۸۰). بررسی وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۶ شاخه کاردانش استان مرکزی. مرکزی: شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان.

فراهانی، ابوالفضل و قربانی قهفرخی، لیلا (۱۳۹۲). تحلیل اثر عوامل اجتماعی بر اشتغال فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد رشته تربیت بدنی دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی. پژوهش در ورزش‌های دانشگاهی، ۳، ۱۲۷-۱۵۸.

فرزانه، محمد؛ زین‌آبادی، حسن‌رضا و دارابی، فاطمه (۱۳۹۶). واکاوی شایستگی‌های دانش‌آموختگان رشته مدیریت آموزشی برای اشتغال در بخش آموزش و توسعه منابع انسانی سازمان‌های صنعتی. فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۷ (۲۰)، ۱۰۲-۷۳.

فیض‌پور، محمدعلی (۱۳۸۹). دوره بیکاری و عوامل مؤثر بر آن، شواهد جویای کار استان یزد طی برنامه سوم. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۱۰ (۳۹)، ۳۷-۵۷.

فیض‌پور، محمدعلی؛ پوش‌دوزباشی، هانیه و دهقانپور، محمدرضا (۱۳۸۸). مقایسه وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان جویای کار رشته‌های علوم انسانی با سایر رشته‌ها در استان یزد. نامه آموزش عالی، ۲ (۷)، ۱۲۳-۱۳۹.

کرامتی، محمدرضا (۱۳۹۳). وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان رشته روانشناسی در ایران و کانادا: مورد مطالعه دانشگاه‌های تهران و آلبرتا. پژوهش‌های کاربردی روان‌شناختی، ۵ (۳)، ۵۵-۷۰.

لوی، آریه (۱۳۸۹) برنامه‌ریزی درسی مدارس؛ ترجمه فریده مشایخ. تهران: انتشارات مدرسه.

محسن‌پور، بهرام (۱۳۹۰). مبانی برنامه‌ریزی آموزشی. تهران: سمت.
مشاوران بانک جهانی (۱۳۷۳). ارزیابی نظام‌های آموزش فنی و حرفه‌ای (راهنمای عملی)؛ ترجمه فریده مشایخ. تهران: انتشارات مدرسه.

مشایخ، فریده (۱۳۸۹). دیدگاه‌های نو در برنامه‌ریزی آموزشی. تهران: سمت.
ملک‌پور، علی و محمدی، فؤاد (۱۳۹۲). بررسی زمینه‌ها و موانع اشتغال فارغ‌التحصیلان دانشگاهی مقطع کارشناسی رشته علوم انسانی و اجتماعی شهرستان بیجار. ماهنامه کار و جامعه، ۱۵۷، ۲۴ - ۳۷.

میرفخرالدینی، سید حیدر؛ جلیلیان، نگار و خاکی اردکانی، هادی (۱۳۹۷). ارزیابی کارایی دانشکده‌های دانشگاه یزد با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها و ارزیابی متقاطع آرمانی. فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۸ (۲۲)، ۱۸۳-۲۰۲.

میرهادی، سید مهدی (۱۳۸۰). بررسی میزان اشتغال فارغ‌التحصیلان مهارت‌های کاردانش در مشاغل مرتبط در استان اصفهان در سال ۱۳۷۹. اصفهان: شورای تحقیقات آموزش و پرورش استان.

نامجویان شیرازی، زهرا (۱۳۸۴). بررسی وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز.

نیکخواه، محمد (۱۳۸۲). بررسی کارایی درونی و بیرونی شاخه فنی و حرفه‌ای آموزش متوسطه شهرستان شهرکرد طی سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۷۵. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.

ویسه، ایوب و مشتاقی، سعید (۱۳۹۲). ارزیابی کارایی بیرونی رشته‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش در هنرستان‌های پسرانه شهر ایلام، دومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت، کارآفرینی و توسعه اقتصادی، قم، دانشگاه پیام نور.

https://www.civica.com/Paper-EME02-EME02_1339.html
هاشمی، سید احمد (۱۳۹۰). ارزیابی بیرونی و درونی کیفیت دانشگاه‌های آزاد اسلامی منطقه ی یک به‌منظور ارائه ی الگویی جهت بهبود کیفیت این دانشگاه‌ها. طرح پژوهشی. دانشگاه آزاد اسلامی منطقه یک.

- Ahmad, M. M. & Khaleek, S. Q. (2013). Causes of unemployment Among the Educated Youth in Pakistan. *The International Journal of Social Sciences*, 11 (1), 53-67.
- Alvarez, J. G.; Losada, A. S. & Comesana, M. C. (2014). Prospects for Social employment insertion of graduates in pedagogy in the Autonomous community of Galicia. From the university to labor market. *Procedia-social and Behavioral Scinces*, 139 (2041), 412-418.
- Boone, J.; Sadrieh, A. & Ours, J. V. (2004). *Experiment on unemployment Benefit Sanctions and Job Search behavior*. Arbeit Institute for the study of Labor. IZADP No. 1000.
- Harvey, I. (1999). *New Realities: The relationship between higher education and employment*, Retrieved 12 July, 2018 from <http://www.uce.UK/crq/publications/cp/eair99.htm> l.p34.
- IIEP. (2007). *Internal efficiency in Education*. Paris: UNESCO.
- Ives, B.; Walacich, J. & Watson, T, R. (2002). What every business student needs to know about information systems. *Communication of the Association for information systems*, 9, 467-477.
- Lockheed, M. E. & Hanushek, E. A. (1994) Concepts of Educational efficiency and Effectiveness: Husen, T. Postle thwaite, T. (Eds.), 1994. *International Encyclopedia of Education*. Pergamon Press, Oxford.
- Mclean, N. G & Kamau, G. D. (1999). *Human Development and Vocational and Technical Education and the Changing Demand of the World of Work*. President: National Center for Human Resources Development Jordan.
- Mupinga, D. M. & Livesay, K. (2004). *Consider Vocational-Technical Education for Postsecondary Education*. Indiana: Indiana State University in Terre Haute.
- Nieuwenhuis, F. M. & Brandsma, J. (2001). *Evaluation Criteria for the Development of VET- Systems*. London: Falmer Press.
- Rydon, S. E.; Rolleston, A. & Mackie, J. (2008). Graduates and initial employment, Department of Nursing and Health Studies. *Manakau Institute of Technology*, 28, 610-619.
- Saks, A, M. & Ashforth, B, E. (1999). Effects of individual differences and job search behaviors on the employment status of recent university graduates. *Journal of Vocational Behavior*, 54 (2), 335-349.
- The University of Western Ontario, faculty of Library and Information Science Placement Survey, (2004). Retrieved 20 July, 2018 from http://www.fims.uwo.ca/mils_careers/pplacement.

UIS (2006). *Educational indicators*, Paris: UNESCO.

World Bank. (1991). *Vocational and Technical Education and Training: A World Bank policy paper*. Washington Dc.